

բարեկամ, առաջ քո ցանկութիւններն անկեղծ էին, հասկացողութիւնդ, պարզ, յստակ և արարքներդ բարի. դու կարդում էիր իմաստալից զրբեր և ուրախանում, ցնծում էիր Սոկրատէսի և Դիոգինէսի նման մարդկանցով. իսկ այժմ ուրախանում ես քո այն բարեկամներով, որոնք բեղ դէպի անառակութիւն են առաջնորդում, անբարոյականացուցիչ զրբեր ես կարդում և քո խօսքերն ու գործերն ամօթալի են... սխալում ես, սիրելի բարեկամ, դու կորցրել ես ամէնից կարևորը. չլինի՝ թէ մտածում կամ կարծում ես, որ կորուստները միայն նիւթական են լինում. ո՛չ, կան աւելի վատ կորուստներ, հոգեկան կորուստներ՝ պարզ և մաքուր միտք, լաւ ցանկութիւնների, բարի վարք և այլն. այժմ դու այդ ամէնը չես տեսնում, որովհետեւ մոլորուել ես. Յիշիր, իմ թշուառ բարեկամ և փրկիչ բեղ հենց ամենից առաջ բեղանիցեթէ ինձ հետ մի որեւեցէ դժբախտութիւն պատահէր. չէ՛ որ կօղնէիր ինձ. ինչո՞ւ բեղ չպիտի օգնես, մանաւանդ որ այդ անելու համար չպէտք է ոչ ոքի ոչ ձանձրացնես, ոչ ծնծես, ոչ էլ սպանես. պէտք է միայն մտածես, խորհես և խօսես ինքդ բեղ հետ. դու բեղ աւելի սիրով և ուրախութեամբ կը լսես քան ուրիշներին. լսիր ուրեմն քո խղճի ձայնին և քո խելքին. զննիր ինքդ բեղ ինչպէս որ պէտք է...» (էջ 22—23):

«Բո ընկերոջ բոլոր գաղտնիքները պատմիր ինձ. կասէ, կը ստիպէ ինձ իմ թշնամին:

Ո՛չ, ես այդ չեմ ասի բեղ, կը պատասխանեմ ես. որովհետեւ իմ բարեկամի գաղտնիքներն ասելը կամ չասելն ինձնից է կախուած. Բայց բեղ կը շղթայեմ և աքսոր կուղարկեմ, եթէ ընկերոջդ գաղտնիքները չասես:

Ի՞նչ ես ասում, դու ինձ չես շղթայի. կը շղթայես միայն իմ ոտները, ձեռքերը, իսկ ինձ, իմ հոգուն, իմ կամքին, իմ մըտքին չես կարող շղթայել. որովհետեւ բացի ինձանից ոչ ոք յո՛ժ, կարողութիւն չունի նրանց վրայ իշխելու. Խորհուրդ ենք տալիս ընթերցողին կարդալ այս գրքը կը. Հայր թարգմանիչը մոռացել է յիշել թէ ո՛ւմ աշխատութիւնն է թարգմանութիւնը և ի՞նչ լեզուից (էջ 74—75):

11. ԱՐԱՅԻ. Գերընական հիւանդութիւն. Թիֆլիս 1903.

25 էջ. գ. 20 կոպ.:

Մեղքս ինչ թագցնեմ, երբ խմբագրութեան ուղարկուած

գրքայինների մէջ այս հատորիկի վերնագիրն և կեղծանունը կարգացի, մաքուս մասցի, ահա էլի մի նորելուկ բանաստեղծ, որ սովորականից դուրս մեղանդ տալով իւր մաքի ստեղծագործութեանը, դրանով է ուզում հասարակութեան ուշադրութիւնն իւր վրայ դարձնել: Արդէն սրում էի կարմիր մատիտը, որ նըշանակեմ մեր նորագոյն էժանազին բանաստեղծներին վերջերս այնքան յատուկ դարձած անճոռնի տողերը, անմիտ ֆրագները, բացազանչութիւնները, չսովորած ու չհասկացած իրերի մասին փոխ առած դատողութիւնները և այլն: Սակայն բարեբաղդաբար այս անգամ սխալուեցայ և գոհութեամբ կարդացի մինչև վերջը:

«Գերընական հիւանդութիւնը» լուրջ և խորամիտ բանաստեղծութիւն է. տեսնում ես, որ գրողը երևակայական թռիչք ունի, որ ա՛յնքան անհրաժեշտ է բանաստեղծի համար, և որից ա՛յնքան զուրկ են մեր շատ նորելուկ ոտանաւոր գրողները: Նշմարւում է հրոյ այն կայծը, որով իսկական բանաստեղծը տարբերւում է միմիայն յանգերով գրողից և որով ազդեցութիւն է գործում բանաստեղծը բազմաթիւ ընթերցողներին սրտերի ու զգացմունքների վրայ:

Հենց առաջին էջից ընթերցողի միտքը կենդրոնանում է կարդացածի վրայ.

«Ինձ թըւաց, թէ ես հրաշագործ քնարի  
Քաղցրաձայն լարի

Հնչիւն եմ անուշ, մրմունջն աննըման.

«Սև մեղմ հովի պէս» սլանում եմ արագ,

Պըտոյտ եմ գալիս

Ողջ տիեզերքը արձակ—համարձակ,  
Միայն ճընշւած է, հիւանդ է հոգիս: (էջ 5).

«... Կախարդի՛չ է նա վեհ ու գեղունակ.

Սև համոզւում եմ, որ վեհութիւնը

Ու Աստուածային գեղեցկութիւնը

Մենք ճանաչում ենք սոսկ այն ժամանակ

Երբ թափանցում ենք մենք մէկի հոգին

Սև ճանաչում ենք նորան լիովին...» (էջ 7)

Բնութեան նկարագրութիւն

«Տեսնում եմ անթիւ չքեղ հովիտներ

Պըճնուած փարթամ այգեստաններով

Ու ճոխ, երփներանգ բուսական՝ թիւնով.

Մըթին ծործորներ, անթիւ բլուրներ

Այստեղ ու այնտեղ անկարգ չըռայւած,

Բիւր շէն աւաններ՝ խառն ի խուռն փռւած  
 Կամ ծաղկափրթիթ վառ հովիտներում,  
 Կամ բլրի գլխին, սարերի լանջին,  
 Կարծր ժայռերի ըստորոտներում...  
 Վեհ են ու գրաւիչ այդ սէգ լեռները,  
 Լիդ գեղադարար դաշտ-դառանները.  
 Նորա ծնեցնում են մարդու մէջ մտքեր,  
 Վառում կրծքի տակ տենչեր ու յոյզեր...» (էջ 8)

### Մտքի թռիչք

Նստում եմ այնտեղ և երկար նայում.  
 Միտքս սլանում է զնդակից արագ,  
 Ինչպէս ուր-կայծակ,  
 Բայց ոչ մի տեղի բնաւ չէ հասնում...  
 Ու ինչ թըւում է,-եթէ նայէի  
 Եւ հազարաւոր ու խըրոխտ դարեր,  
 Եւ միտքս սլանար՝ դարձեալ չէր հասնի  
 Եւ ոչ մի տեղի,—կշարունակէր  
 Անվերջ, անընդհատ յառաջ ընթանալ,  
 Սըրնթաց գընալ...» (էջ 9—10)

Մեր բանաստեղծը իւր սիրած աղջկայ «չամամ ծծերն ու  
 աւ սև աչքերը» չէ գովում սովորական շաբլօնով, այլ տեսէ՞ք  
 ինչ պատկերաւոր յատկութիւններ է վերագրում նրան.

«Թըւում է, թէ նա հով է շնկչնկող,  
 Որ միշտ սուրում է կանաչ դաշտներում.  
 Թէ նա սրբազան Փերի է դիւթող,  
 Որ միշտ ապրում է ջրերի խորքում...  
 Թըւում է, թէ նա բնութիւնն է զուգւած,  
 Կամ քնքուշ Ֆլօրան չրթունքներն անբիծ.  
 Թըւում է, թէ նա ցօղից է ծնած,  
 Կամ թէ՛ կարկաչին առւի փրփուրից.  
 Թըւում է, թէ նա ողջ տիեզերքի  
 Կախարդ ոգին է, ժլպիտը դէմքին.  
 Մարգկանց, բընութեան, հոգուս, երկնքի  
 Սուրբ, երանաւէտ, հըզօր դիցունհին...  
 Թըւում է, թէ նա գաղափարս է իմ,  
 Ներդաշնակութիւնն զգացմունքիս, մտքիս,  
 Թէ նա անմեկին ընկերս է մտերիմ,  
 Փարոսը կեանքիս...» (էջ 12):

«Նա է մի թոյլ կին՝  
 Որ իր երկնային գեղեցկութիւնով  
 Գերել է սիրտըս. մի փոքրիկ մարմին,  
 Որին սառնօրէն համեմատելով  
 Սէգ տիեզերքի,  
 Մարդկային գանգի խորհրդածութեան,  
 Մտքի թռիչքի  
 Եւ զգացմունքների անհուն խորութեան

Հակայութեան հետ՝ թրւում է այնքան  
 ջնշի՛ն, աննըշան... Բայց այդ մարմինը  
 Այնպիսի՛ գաղտնի հրմայքներ ունի՛  
 Որ սառն մտքի, խոհականութեան  
 Վրճիւրն անգամ մի թունդ հարուածով  
 Չէ՛ կարողանում շանթել յաւիտեան,  
 Տապալել գետնին և կըծու ծաղրով  
 Անլրդով ասել «Արժէ տառապել  
 Այսպիսի փոքրիկ գոյութեան համար...» (էջ 21)

Մենք դիտմամբ այսչափ երկար հատուածներ առաջ բե-  
 րինք, որպէս զի մեր ընթերցողն էլ տեսնէ, թէ «Արարի» ա-  
 նուան տակ ծածկուած մեզ անծանօթ բանաստեղծը կարող է  
 ապագայ ունենալ: Միայն թէ մտքի լրջութեան հետ բանաստեղծը  
 պէտք է միացնի նաև *ոճի պարզութիւնը*: Բանաստեղծութիւնը  
 որքան պարզ ոճով և կանոնաւոր լեզուով լինի գրուած, այն-  
 քան աւելի կլինի նորա ազդեցութիւնը մեր սրտի ու մտքի  
 վրայ: Մեր կողմից կարող ենք պ. Արարիին խորհուրդ տալ,  
 որ աշխատէ չհանգցնելիւր մէջ գտնուող հրոյ կայծը ուսումնա-  
 սիրէ, լաւ ըմբռնէ և իւր վառ երևակայութեան շնորհիւ  
 աւելի խորը թափանցէ մտքի անհունութիւնը:

12. «Հոյս» Ա. Հատուածական օրացոյց 1904 թ. 12  
 պատկերով և ընդարձակ լաւելուածներով. խմբագրեց  
 Ն. Թովչեան. Տփլիս, գ. 50 կոպ. Բ. Նոյնը. ծոցի օրա-  
 ցոյց. 1904 թ. պատկերազարդ լաւելուածով, գ. 20 կոպ.:

Կովկասում տպուած հայերէն օրացոյցների պատմութեան  
 մէջ «հատուածական» կամ «պատի» օրացոյցի առաջին ձեռ-  
 նարկութիւնը պատկանում է Արժ. Գիւտ ա. ք. Աղանեանցին,  
 որի կազմած այդ տեսակ օրացոյցները տասնևչորս տարի շա-  
 րունակ տարածուած էին հայ ժողովրդի մէջ: Այնուհետև ու-  
 րիշներն էլ սկսեցին հրատարակել այդպիսի օրացոյցներ, բայց  
 դրանցից ոչ մէկն առաջինի ճշխութիւնը չունէր: Այժմ, երբ  
 Հայր Աղանեանն այլ ևս չէ հրատարակում իւր օրացոյցը, հան-  
 դէս եկան պ. Ն. Թովչեանի կազմած օրացոյցները, որոնք հար-  
 կաւ պէտք է աւելի ճիշտ բովանդակութիւն և հարուստ նիւթ  
 ունենան՝ քան ուրիշների կազմածները, որովհետև միայն մի  
 անհատի աշխատանք չեն. կազմողը ուրիշների աջակցութեանն  
 ևս դիմել է և նրա օրացոյցները խմբական աշխատանքի ար-  
 դիւնք են: